

La Corona d'Aragó i l'expansió mediterrània

*De la unió de dos regnes a un imperi de mar:
conquestes, mercaders i un rei que havia de pactar
amb el país*

1 Dos regnes, una corona

Vam deixar els comtats catalans convertint-se, de mica en mica, en un país propi. Ara veurem com aquell país es va unir amb un regne veí i, junts, van bastir una de les grans potències de la Mediterrània medieval: la **Corona d'Aragó**.

1.1 Un matrimoni que crea un estat

L'any **1137**, el rei d'Aragó **Ramir II**, que necessitava un aliat fort, va pactar el casament de la seva filla, la princesa **Peronella** (encara una nena), amb el comte de Barcelona **Ramon Berenguer IV**. Amb aquell acord, el comte de Barcelona passava a governar també el regne d'Aragó. Havia nascut la **Corona d'Aragó**.

Però atenció a un detall que ho canvia tot: **no va ser una fusió**. Catalunya i Aragó **no** es van convertir en un sol territori. Va ser una **unió dinàstica**: tots dos compartien el mateix sobirà, però cadascun **mantindria les seves pròpies lleis, institucions i costums**. El rei de la Corona seria, alhora, comte de Barcelona i rei d'Aragó: per això l'anomenem **comte-rei**.

1.2 Una confederació que creix

Aquella idea —diversos territoris diferents sota un mateix rei, però cadascun amb les seves regles— és la clau de tot. La Corona d'Aragó va funcionar com una mena de **confederació**: amb el temps s'hi van anar afegint nous regnes (Mallorca, València i, més enllà del mar, Sicília, Sardenya o Nàpols), i cadascun va conservar la seva personalitat. No era un imperi on tot s'unificava: era una unió de països que compartien rei i, sovint, interessos comercials.

SAPS QUE...?

Ramon Berenguer IV mai no es va dir «rei»: per respecte al pacte, es feia dir **«príncep d'Aragó»**, i només Peronella era reina. No va ser fins al seu fill, **Alfons**, que els sobirans van ser reis de ple dret. Tot i així, sempre van conservar amb orgull el seu títol català: **comtes de Barcelona**.

ACTIVITATS

- 1 Explica com es va formar la Corona d'Aragó l'any 1137. Qui s'hi va casar?
- 2 Per què diem que va ser una «unió dinàstica» i no una fusió? Què conservava cada territori?
- 3 Què vol dir que el sobirà era un «comte-rei»?
- 4 Per què comparem la Corona d'Aragó amb una confederació?

2 Jaume I, el Conqueridor

El comte-rei més famós de tots va ser **Jaume I** (1213–1276), que es va guanyar el sobrenom d'**el Conqueridor** per molt bones raons: durant el seu llarguíssim regnat va més que duplicar els territoris de la Corona.

2.1 Mallorca i València

L'any **1229**, Jaume I va dirigir una gran expedició naval i va conquerir **Mallorca** als musulmans. Era el **primer pas cap al mar**: a partir d'aleshores, la Corona miraria sobretot cap a la Mediterrània. Després es va llançar a una conquesta més llarga i difícil, la del **regne de València**, que va culminar el **1238**. Les noves terres es van **repoblar** amb colons catalans i aragonesos (per això encara avui es parla català a les Illes i a bona part del País Valencià).

2.2 Un rei que explica la seva vida

Jaume I va fer una cosa rara per a un rei medieval: va **escriure (dictar) les seves memòries**, el **Llibre dels fets**. És la primera autobiografia d'un monarca europeu, i ens explica les seves conquestes en primera persona, amb anècdotes i tot. Gràcies a llibres com aquest —i a les altres grans cròniques catalanes— coneixem aquella època amb un detall extraordinari.

SAPS QUE...?

La conquesta de València encara es commemora cada **9 d'octubre**, el Dia del País Valencià. I les quatre grans **cròniques catalanes** (la de Jaume I, la de Desclot, la de Muntaner i la de Pere el Cerimoniós) són un tresor: pocs llocs d'Europa tenen un relat tan ric, escrit en la seva pròpia llengua, de la seva edat mitjana.

ACTIVITATS

- 5 Quins dos grans territoris va conquerir Jaume I, i en quins anys?
- 6 Per què la conquesta de Mallorca va ser un punt d'inflexió per a la Corona?
- 7 Què és el Llibre dels fets i per què és tan excepcional?
- 8 Quina relació hi ha entre aquelles conquestes i el fet que avui es parli català a les Illes i al País Valencià?

3 Un imperi a la Mediterrània

Els reis que van venir després de Jaume I van continuar mirant cap al mar. En menys de dos segles, la Corona d'Aragó va estendre el seu domini per **mig Mediterrani**.

3.1 D'illa en illa

Les grans fites de l'expansió van ser:

- **Sicília** (1282): **Pere el Gran** hi va ser cridat com a rei. Era una illa clau: punt estratègic de les rutes i gran productora de **blat**.
- **Sardenya** (a partir del 1323): conquerida per **Jaume II**, tot i les revoltes contínues i la rivalitat amb Gènova.
- **Nàpols** (1442): **Alfons el Magnànim** hi va instal·lar la seva cort, tan fascinat pel sud d'Itàlia que gairebé es va oblidar de Barcelona.

A la seva màxima esplendor, al segle XIV, la Corona d'Aragó incloïa Catalunya, Aragó, València, Mallorca, Sicília, Sardenya i, més tard, Nàpols. Per això de vegades es deia, mig en broma, que el Mediterrani s'havia convertit en un **«mar català»**.

3.2 Els almogàvers, fins a Grècia

Hi ha un episodi espectacular. Els **almogàvers** eren uns soldats mercenaris catalans i aragonesos, durs i temibles. Cap al **1302**, l'Imperi bizantí els va contractar per lluitar contra els turcs. Després de vèncer, els bizantins els van traïr i van assassinar el seu cap, **Roger de Flor** (1305). La resposta dels almogàvers va ser brutal —l'anomenada **«Venjança catalana»**— i van acabar fundant uns **ducats catalans a Grècia**: els d'**Atenes i Neopàtria**, que van durar dècades. Increïble però cert: durant un temps, hi va onejar la senyera al cor de Grècia.

SAPS QUE...?

El crit de guerra dels almogàvers era **«Desperta, ferro!»**, i picaven les espases contra les pedres per fer espurnes i espantar l'enemic abans de la batalla. Eren tan famosos que encara avui la seva fama (i aquell crit) apareix en llibres, cançons i videojocs.

ACTIVITATS

- 9 Ordena cronològicament les conquestes de Sicília, Sardenya i Nàpols i digues qui les va fer.
- 10 Per què Sicília era una illa tan valuosa per a la Corona?
- 11 Qui eren els almogàvers? Explica què va passar amb Roger de Flor i la «Venjança catalana».
- 12 Per què es deia que el Mediterrani era un «mar català»? Quins territoris tenia la Corona al segle XIV?

4 El motor de l'imperi: els mercaders

Una pregunta important: **per què** es va llançar la Corona a conquerir illes i mars? La resposta no és només la glòria dels reis. Al darrere hi havia els **diners** i el **comerç**.

4.1 Mercaders que financen reis

Recorda la revolució comercial que vam estudiar. Els **mercaders** catalans, valencians i mallorquins necessitaven **rutes segures** per comerciar per la Mediterrània, i estaven disposats a pagar-les. Així que sovint eren ells els qui posaven els **vaixells i els diners** per a les conquestes del rei. A canvi, cada illa conquerida era un nou **mercat** i una nova **base segura** per als seus negocis. El rei i els mercaders s'ajudaven mútuament.

4.2 Les institucions del comerç

Per ordenar tot aquell comerç, els catalans van crear institucions admirades a tot el Mediterrani. El **Consolat de Mar** feia de **tribunal** per als plets entre mercaders i navegants, i el seu recull de lleis, el **Llibre del Consolat de Mar**, es va acabar aplicant en ports d'arreu. A les grans ciutats es van bastir **llotges** (els edificis on es tancaven els tractes) i **drassanes** (on es construïen els vaixells), com les grans Drassanes Reials de Barcelona.

SAPS QUE...?

L'historiador Josep Fontana recordava que les aventures guerreres dels almogàvers són molt vistoses, però que el que de debò va fer gran el país va ser, més aviat, el **gran comerç**: una xarxa de mercaders tan important com la de Venècia o Gènova. De vegades la història més important no és la de les batalles, sinó la dels qui compraven i venien.

ACTIVITATS

- 13 Quina relació hi havia entre els mercaders i les conquestes del rei? Per què s'ajudaven?
- 14 Què guanyaven els mercaders cada vegada que la Corona conqueria una illa?
- 15 Explica què eren el Consolat de Mar, les llotges i les drassanes.
- 16 Per què deia Josep Fontana que el comerç va ser més important que les gestes dels almogàvers?

5 Un rei que ha de pactar: les Corts i la Generalitat

Aquí hi ha una de les coses més interessants de tota la unitat. A la Corona d'Aragó, i especialment a Catalunya, el rei **no podia fer el que volia**: havia de **pactar** amb el país. Aquesta manera de governar s'anomena **pactisme**, i és força avançada per a l'època.

5.1 Les Corts

El rei es reunia periòdicament amb els representants del país en una assemblea, les **Corts**. Hi havia tres grups, anomenats **braços**: el **braç eclesiàstic** (bisbes i abats), el **braç militar** (la noblesa) i el **braç reial** (els representants de les ciutats, com Barcelona o Manresa). Si el rei volia **diners** —per exemple, per a una guerra o una conquesta—, els havia de **demanar** a les Corts, i aquestes, a canvi, li exigien que respectés les lleis i resolgués els problemes del país. Era un autèntic **tu em dones, jo et dono**.

5.2 Neix la Generalitat

De les Corts en va sorgir una institució que encara existeix avui. L'any **1359**, a les Corts de **Cervera**, es va crear la **Diputació del General** —que aviat es coneixeria com la **Generalitat**— per **recaptar i administrar els impostos** que les Corts havien aprovat. Amb el temps, va passar a tenir una funció encara més important: **vetllar perquè el rei respectés les lleis i les Constitucions de Catalunya**. Una institució nascuda per cobrar impostos s'havia convertit en la guardiana dels drets del país.

SAPS QUE...?

La **Generalitat de Catalunya** que avui governa el país té el seu origen, precisament, en aquella Diputació del General de 1359. És una de les institucions de govern **més antigues** que segueixen vives a Europa: quan en sentis a parlar al telenotícies, recorda que va néixer fa més de sis-cents anys.

ACTIVITATS

- 17 Què vol dir «pactisme»? Per què diem que el rei de la Corona no podia fer el que volia?
- 18 Què eren les Corts i quins tres braços les formaven?
- 19 Explica el «tu em dones, jo et dono» entre el rei i les Corts quan calien diners.
- 20 Quan i per què va néixer la Generalitat? Quina funció va acabar tenint?

6 El final d'una dinastia: el Compromís de Casp

Tota aquella esplendor també va patir la **crisi del segle XIV** que ja coneixes (la fam, la pesta, els conflictes). I, a sobre, la Corona es va trobar amb un problema inesperat: es va quedar **sense rei**.

6.1 Un rei sense hereu

L'any **1410** va morir el rei **Martí l'Humà sense cap fill ni hereu**. Per primera vegada en gairebé cinc segles, el **Casal de Barcelona** —la dinastia dels comtes de Barcelona, que es remuntava a Guifré el Pelós— s'havia acabat. Qui havia de ser, ara, el rei? Hi havia diversos candidats i el perill d'una guerra civil.

6.2 Un acord per triar rei

En lloc de resoldre-ho a cops d'espasa, es va fer una cosa molt singular: triar el rei mitjançant un **acord**. L'any **1412**, **nou compromissaris** (tres per cadascun dels tres territoris principals: Aragó, Catalunya i València) es van reunir a la vila de **Casp** per examinar els candidats i decidir. És el **Compromís de Casp**. Van escollir **Ferran d'Antequera**, un príncep de la família castellana dels **Trastàmara**.

Amb els Trastàmara, una dinastia d'origen castellà passava a regnar a la Corona d'Aragó. Però, fidels al **pactisme**, els nous reis van haver de **jurar i respectar** les lleis i les institucions catalanes. Aquell canvi de dinastia, amb el temps, acabaria acostant les corones d'Aragó i de Castella... però aquesta ja és la història de la unitat següent.

SAPS QUE...?

Pensa-hi un moment: en plena edat mitjana, davant la mort d'un rei sense hereu, en lloc d'una guerra es va muntar una mena de **tribunal** per triar el successor amb arguments jurídics. No va ser perfecte ni va contentar tothom, però la idea de resoldre un problema d'estat **pactant** en comptes de barallant-se diu molt d'aquella societat.

ACTIVITATS

- 21 Què va passar l'any 1410? Per què va ser tan greu per a la Corona?
- 22 Què va ser el Compromís de Casp i com es va resoldre? A qui van triar?
- 23 Què tenia d'especial la dinastia dels Trastàmara, i a què es van comprometre en arribar?
- 24 Per què es pot dir que el Compromís de Casp és un bon exemple del pactisme?

7 Glossari de la unitat

Corona d'Aragó	Confederació de territoris (Catalunya, Aragó, València, Mallorca...) units sota un mateix sobirà, nascuda el 1137.
Unió dinàstica	Unió de territoris que comparteixen rei però conserven cadascun les seves lleis i institucions; no és una fusió.
Comte-rei	Sobirà de la Corona, que era alhora comte de Barcelona i rei d'Aragó.
Jaume I el Conqueridor	Comte-rei que va conquerir Mallorca (1229) i València (1238) i va escriure el Llibre dels fets.
Llibre dels fets	Crònica autobiogràfica de Jaume I; la primera escrita per un rei europeu.
Re població	Instal·lació de colons (catalans i aragonesos) a les terres conquerides.
Almogàvers	Soldats mercenaris de la Corona, famosos per la seva duresa i pel crit «Desperta, ferro!».
Venjança catalana	Resposta dels almogàvers a la traïció bizantina; va dur a la fundació dels ducats d'Atenes i Neopàtria.
Consolat de Mar	Institució catalana que regulava i jutjava el comerç marítim; el seu llibre de lleis s'aplicava a tot el Mediterrani.
Drassanes	Edificis on es construïen i reparaven els vaixells.
Pactisme	Manera de governar en què el rei ha de pactar amb el país (les Corts) i respectar-ne les lleis.
Corts	Assemblea on el rei es reunia amb els tres braços (eclesiàstic, militar i reial) per pactar lleis i impostos.
Braços	Els tres grups que formaven les Corts: l'eclesiàstic, el militar (noblesa) i el reial (ciutats).
Generalitat (Diputació del General)	Institució creada el 1359 per administrar els impostos i, després, vetllar pel compliment de les lleis catalanes.
Compromís de Casp	Acord de 1412 pel qual nou compromissaris van triar el nou rei en morir sense hereu el darrer comte de Barcelona.
Trastàmara	Dinastia d'origen castellà que va regnar a la Corona d'Aragó a partir del Compromís de Casp.